

Ada, 1892. március 9. – Gorkij, Szovjetunió, 1971. február 5.

Apja kereskedő volt. Tanulmányait az adai népiskolában kezdte, majd 1898-tól a soproni III. számú reáliskola tanulója lett. 1905-től a szegedi főreáliskolába járt, itt érettségizett 1910-ben. 1912-ig a budapesti Magyar Királyi Keleti Kereskedelmi Akadémia hallgatója, okleveles kereskedői képesítést szerzett. Fővárosi tanulmányai kezdetén, 1910-ben belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba. 1911-ben néhány hónapon át a Galilei Kör egyik titkára. Az akadémia elvégzése után két évig nemzetközi kereskedelmi cégek gyakornoka előbb Hamburgban, majd Londonban. Az első világháború kitörésekor hazatért, és egyéves önkéntes katonai szolgálatra jelentkezett. 1915 elején hadapródjelöltként a keleti frontra vezényelték, április közepén az Északkeleti-Kárpátokban orosz fogságba esett. Előbb a szibériai Csitába, majd a mandzsúriai határ közelébe került; 1918 elején megszökött a hadifogolytáborból, s márciusra sikerült Szentpétervárra jutnia. Egy tiszti hadifogolycsere során visszatért Magyarországra. Szabadkán élő családjához utazott, az őszirózsás forradalom kitöréséig kiképzőtiszt az ott állomásozó honvéd gyalogezrednél. 1918 novemberében Budapestre jött, ahol tagja és aktivistája lett a hónap végén alapított Kommunisták Magyarországi Pártjának. Kezdetben különböző vidéki városokban agitált, 1919. január 21-én, mint a párt vidéki szervezőtitkárát letartóztatták. Két hónappal később, a Tanácsköztársaság március 21-i kikiáltásakor kinevezték a kereskedelmi népbiztos helyettesévé, a Forradalmi Kormányzótanács legfiatalabb tagja. Április végén politikai komisszári megbízatással a déli front magasabb egységeihez vezényelték. Május végétől a szociális termelés népbiztosa és a Legfőbb Népgazdasági Tanács tagja, majd július 19-én kinevezték a Vörös Őrség parancsnokává. A kommün bukásakor, 1919. augusztus 2-án egy határ menti embercsempész átsegítette Ausztriába. Bécsbe érkezésekor azonnal letartóztatták, és internálták. 1920. április végén az osztrák hatóságok szabadon engedték, de néhány nappal később – egy május 1-jei nyilvános bécsi munkásgyűlésen elmondott beszédét követően – örökre kitiltották és kitoloncolták Ausztriából. Csehszlovákián és Németországon keresztül Szovjet-Oroszországba utazott, s 1920. július–augusztusban a KMP képviselőjeként – amelyen belül a Kun-frakcióhoz tartozott – részt vett a Kommunista Internacionálé II. kongresszusán. A következő két évben a Komintern utazó politikai megbízottja Németországban, Csehszlovákiában, Ausztriában és Olaszországban. „Igazi leninista” pártok létrehozását sürgetve szerepe volt több, a háború után újjászerveződött munkáspárt szétszakításában. 1924 decemberében a kommunista párt újjászervezésének a feladatával illegálisan visszatért Magyarországra. 1925 augusztusában, Bécsben részt vett a KMP I. kongresszusán, ahol a központi bizottság tagjaként megbízták a magyarországi titkárság vezetésével. Visszatérését követően, szeptember 22-én letartóztatták. Lázadás vádjával statáriális bíróság elé állították, a törvényszéki tanács azonban illetéktelennek nyilvánította magát az ügyben. Perében végül 1926 augusztusában született ítélet, a bíróság nyolc és fél évi fegyházra ítélte. Büntetése első éveit Vácott töltötte, 1929 őszén részt vett a kommunista rabok sikertelen éhségsztrájkjában, amely azt célozta, hogy köztörvényesből politikai elítélteknek minősítsék át őket. 1930 elején a szegedi Csillagbörtönbe szállították. Kiszabott büntetése leteltekor, 1934 májusában a Tanácsköztársaság alatti tevékenysége miatt újra bíróság elé állították; 1935. februárban életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték. Államközi

politikai egyeztetést követően, az 1849-ben a cári csapatok által zsákmányolt honvédszászlókért cserébe, 1940. október 30-án Vas Zoltánnal együtt azzal a feltétellel engedték ki a börtönből, hogy a Szovjetunióba távoznak. November 6-án érkezett Moszkvába, egy nappal később a Vörös téri dísztribünön már Sztálin oldalán nézte végig a szokásos díszszemlét. A moszkvai magyar kommunista emigráció tagjai – köztük az addigi első ember, Gerő Ernő is – elfogadták vezetőjüknek. 1944 folyamán az ő elnökletével formálták a háború utáni Magyarország átalakítására vonatkozó kommunista programokat. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés előkészítését szolgáló decemberi népgyűlések egyikén, Szegeden távollétében képviselővé választották. 1945. január 30-án érkezett Moszkvából Debrecenbe. 1945. február 20-án kezdődött budapesti látogatásakor került sor a "moszkvaiak" központi vezetőségének és a „hazaiak” budapesti központi bizottságának egyesítésére. Az egyesített központi bizottság választotta az MKP főtitkárává. Az 1945. május 20-21-én rendezett első országos pártértekezleten élesen fellépett a proletárdiktatúra mielőbbi létrehozására törekvő, reaktiválódott volt „tizenkilencesek” ellen. 1945. szeptember 6-ától az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottságának a tagja. 1945. szeptember 27.–december 7. között ő képviselte a kommunista pártot az államfőt helyettesítő háromtagú Nemzeti Főtanácsban. Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választásokon a Zala vármegyei választókerületben megszerzett mandátumával igazolták. A politikai bizottság és az MKP-frakció vezetőségi tagja. 1957. május 9-ig folyamatosan parlamenti képviselő volt; 1953. május 17-én a magyar Függetlenségi Népfront budapesti listáján jutott mandátumhoz.. Az 1945. évi választások előtt kötött megállapodás értelmében az FKGP abszolút többsége mellett is fennmaradt a koalíciós kormányzás. Annak a szovjetek által szorgalmazott pártközi megállapodásnak megfelelően, amely szerint a koalíciót alkotó pártok vezetői kormányzati tisztséget is vállalnak, 1945. november 15-étől miniszterelnök-helyettes és államminiszter. E tisztségét 1949. szeptember 5-ig töltötte be, ezután a Minisztertanács elnökhelyettese. A kommunista párt vezetőjeként a koalíciós partner FKGP parlamenti többségének az ellensúlyozására, illetve a legnagyobb párt „feldarabolására” törekedett, ahogy ezt már 1945–1946 fordulóján, egy titkársági ülésen megfogalmazta. Célját a szovjet hatóságok hathatós közreműködésével, éles politikai küzdelmek közepette, rendőri és adminisztratív módszerekre támaszkodva 1947 közepére sikerült elérnie. 1947. május végén a svájci szabadságát töltő kiskgazdapárti miniszterelnök helyett ő irányította a kormány munkáját, zsarolással kérésztülvitte, hogy Nagy Ferenc mondjon le és ne térjen vissza Magyarországra. A Kominform megalakulása után, a kommunista párt – valamint saját – egyeduralma előkészítése jegyében 1947–1948 fordulóján szorgalmazni kezdte a két munkáspárt fúzióját, amely a gyakorlatban az SZDP felszámolását jelentette. Az 1948. júniusi egyesülési kongresszuson a Magyar Dolgozók Pártja főtitkárává választották, emellett minden fontosabb vezető testületnek – központi vezetőség, titkárság, politikai bizottság, szervezőbizottság – a tagja. Nyárádi Miklós pénzügyminiszter 1948. decemberi emigrálása után a Dinnyés-kormány menesztését gyakorlatilag ő döntötte el. Meglévő párt- és állami tisztségeihez 1949. február elejétől a Magyar Függetlenségi Népfront elnöki tisztsége társult. Az 1949. május 15-re kitűzött újabb országgyűlési választásokon a népfrontelnökként általa javasolt közös listára a formálisan még meglévő többségi pártból csak az MDP káderosztályain előzetesen jóváhagyott jelöltek kerülhettek fel. A sztálinista diktatúra kiépítése szempontjából Rajk László 1949. májusi letartóztatása, majd őszi pere meghatározó jelentőségű. A konstruált per külpolitikai célja az volt, hogy igazolja a Kominform 1948. júniusi, Jugoszláviát elítélő határozatának a megalapozottságát. A per „tanulságait” számba vevő, 1949. szeptember 30-i nagy-budapesti pártaktíván felhívta „az egész dolgozó népet, hogy figyeljen fel a legkisebb ellenséges hangra

vagy tette; a hibák mögött keresse és találja meg az ellenség kezét”. Az „osztályharc éleződésével” járó „éberség”, azaz a tömeges terror végképp elborította a magyar társadalmat. 1950-ben az első ötéves terv elindításával, valamint a tanácsrendszer kialakításával megvalósult a proletárdiktatúra szovjet modellje. Egyre növekvő személyi kultusza állomásaként március 24-én a csepeli Weiss Manfréd Műveket Rákosi Mátyás Művekre keresztelték át. Ugyanebben az évben alakította meg Gerő és Farkas Mihály részvételével a titkos honvédelmi bizottságot. Miközben a túlfeszített iparosítás és az erőszakos kollektivizálás következtében újra be kellett vezetni a jegyrendszert, a „párt felső vezetésébe is befurakodott ellenség” újabb csoportjait „leplezte le”: előbb 1950-ben a volt szociáldemokraták – élükön Szakasits Árpád köztársasági elnökkel –, majd 1951-ben a hazai kommunista mozgalom még szabadról lévők, vezető beosztású tagjai – köztük Kádár János, a legszűkebb vezetéshez tartozó PB-tag – kerültek sorra. Az „egyházi reakció elleni küzdelem” folytatását az 1949 elején megrendezett Mindszenty-perrel már megfélemlített Grósz József kalocsai érsek pere demonstrálta. 1952 elején a hatvanadik születésnapja alkalmából rendezett központi és helyi ünnepségek heteken át tartó sorozata vetekedett Sztálin hetvenedik születésnapja két évvel korábbi ünnepi kavalkádjával. Ez az év volt „Sztálin legjobb magyar tanítványa” hatalmának a csúcspontja; 1952. augusztus 19-én a miniszterelnöki posztot is átvette. A terror irracionálisba fordulását jelzi, hogy szovjet mintára cionista összeesküvés vádjával őrizetbe vetette Péter Gábor altábornagyot, a hatalma legfőbb biztosítékának számító Államvédelmi Hatóság parancsnokát. Sztálin 1953. március 5-én bekövetkezett halála fordulatot hozott személyi hatalmának menetében. A szovjet pártelnökség június közepére pártdelegáció élén a Kremlbe rendelte, hogy szembesítse az ország katasztrofális helyzetével. A prezídium tagjai elsősorban őt támadták, tudatosan vezetőtársai jelenlétében kívánták megleckézteni a „beképzelt, ...kollektív módon dolgozni képtelen” pártfőtitkárt. Az SZKP vezetőinek az utasítására a miniszterelnöki posztot át kellett adnia Nagy Imrének, még a kormányból is kihagyták. Bár az MDP Központi Vezetőségének 1953. június 27-28-i ülésén önkritikát gyakorolt, beszéde nemhogy az ország, de még a párttagság előtt is ismeretlen maradt, ahogy a központi vezetés határozata sem látott napvilágot. Az ülésen a pártfőtitkári tisztség elnevezését első titkárra változtatták. Nagy Imre július 4-én elhangzott kormányfői programbeszéde ugyan élesen exponálta mind a korábbi törvénytelenéseket, mind az elhatározott változtatások fő célkitűzéseit, Rákosi azonban fokozatosan mérsékelni tudta a Moszkva által rákényszerített korrekció mértékét. Alig egy héttel később, a budapesti pártbizottság július 11-re összehívott aktívaértekezlete időpontjában már értesült arról, hogy a szovjet utódlási harcok közepette L. P. Beriját – aki a moszkvai tárgyalásokon a leginkább ellenségesnek bizonyult vele szemben – időközben letartóztatták. Ezt a maga számára kedvező jelnek tekintette, s előadói beszédében ennek megfelelően tért el mind korábbi önkritikájától, mind a KV-határozat és a kormányprogram fordulatot hirdető alaphangjától. A következő másfél évet a Nagy Imre miniszterelnök által meghirdetett „új szakasz” politikájával való szembehelyezkedése, illetve a hatalmi kizárólagosság visszaszerzéséért folytatott erőfeszítései töltötték ki. Tetézte mindezt, hogy a törvénytíró perek felülvizsgálata céljából 1954 elején életre hívott rehabilitációs bizottságnak ő lett a vezetője. Rendszeresen heteket töltött Moszkvában, ahol a Nagy Imre által fémjelzett politika lejáratásán munkálkodott. 1954 októberében a Nagy Imre kezdeményezésére újjászervezett Hazafias Népfront alelnökévé választották. Törekvései 1954–1955 fordulójára vezettek eredményre. A politikai bizottság 1954. december 1-jei és 9-i ülésein moszkvai pártfogói hallgatólágos támogatásával frontot nyitott Nagy Imre ellen. Az 1955. március 2–4. között tartott központi vezetőségi ülésen a miniszterelnök „jobboldali elhajló” politikáját elítélő

határozatot fogadtatott el, majd április közepén kizárta Nagyot a politikai bizottságból és a központi vezetőségből, akit a kormányfői posztról hivatalosan április 18-án váltottak le. Korábbi teljhatalmát azonban így sem sikerült már visszaállítania. A szovjet pártvezetés Titóval történt 1955. május végi kibékülése után a kirakatperek ügyében nem halogathatta tovább a Moszkvából is szorgalmazott rehabilitálási eljárásokat. A felelősséget az 1954. január 15-én életfogytiglani börtönbüntetésre ítélt Péter Gáborra igyekezett hárítani. 1956. március 23-án, az egri pártaktíva-értekezleten még provokáción alapuló koncepciók perként szólt a Rajk-ügyről, csak a május 18-i, a Nemzeti Sportcsarnokban rendezett budapesti pártaktívaülésen ismerte el saját felelősségét. Ez volt az utolsó magyarországi nyilvános szereplése. A KV július 18–21-én tartott rendkívüli ülése – a szovjet pártvezetés kezdeményezésére – felmentette az első titkári tisztségből. Másnap – az indoklás szerint gyógykezelésre – a Szovjetunióba utazott. Élete hátralevő másfél évtizedét emigrációban kellett eltöltenie. Az 1956. októberi forradalom napjaiban, a Magyarország elleni szovjet intervenciót megelőzően az SZKP vezetői még többször konzultálnak vele, Kádár János hatalomra juttatását követően azonban – az új magyar pártvezető többszöri nyomatékos kérésére is tekintettel – egyre inkább mellőzték. 1957. május 9-én az Országgyűlés megfosztotta a mandátumától, és az 1955. szeptember 15-étől elfoglalt elnöki tanácsi tagságtól. 1957 augusztusában a szovjet vezetés Moszkvából a Fekete-tenger melletti Krasznodarba telepítette. Rendíthetetlen levelezőként ostromolta szovjet és más európai kommunista pártbéli elvtársait, hogy járjanak közben Magyarországra történő visszatérése ügyében. Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1962. augusztus 15-én a törvénysértésekben viselt felelőssége miatt kizárta a pártból. Egy hónappal ezután a szovjet pártvezetés egy kirgiz kisvárosba, Tokmakba költöztette. Ottani száműzetéséből 1967 őszén térhetett vissza Gorkij városába. Az MSZMP PB az 1960–1970-es évek fordulóján több ízben foglalkozott a hazatelepedési kérelmével. A politikai tevékenységtől való eltiltást és a házi őrizetet szabták feltételül, amit nem fogadott el, így repatriálása megghiúsult. Hamvait 1971. február 16-án a családtagok részvétele mellett a Farkasréti temetőben helyezték el.